

Οι απορίες του "προφανούς" χαρακτήρα του ορισμού του κράτους και του δίκαιου στο διεθνές δίκαιο - Β'

Σημείωση σχετικά με τον επαναπροσδιορισμό των παραδοσιακών κριτηρίων ορισμού του κράτους και του δικαίου.

Του Δημήτρη Χριστόπουλου

[Από τις ιστοσελίδες των ΘΕΣΣΕΩΝ](#)

Το ζήτημα του ορισμού του κράτους από το διεθνές δίκαιο

Το ζήτημα του ορισμού του κράτους από το διεθνές δίκαιο συνδέεται άμεσα με την όλη προβληματική που εκθέσαμε στα παραπάνω, δεδομένου ότι το κράτος είναι το καταρχήν αναγνωρίσιμο νομικό πρόσωπο στη διεθνή σκηνή και ο βασικός δικαιούχος έννομων σχέσεων.

Η συνθήκη του Μοντεβίδεο για τα δικαιώματα και καθήκοντα των Κρατών, υιοθετήθηκε από την 7η Διεθνή Συνδιάσκεψη των Αμερικανικών κρατών το 1933. Το άρθρο 3 αυτής της Συνθήκης στοιχειοθετεί πλέον εθιμικό δίκαιο όσον αφορά τα κριτήρια εντοπισμού του κράτους από το θετικό διεθνές δίκαιο και αναφέρει τα εξής: " Το Κράτος για να θεωρηθεί πρόσωπο διεθνούς δικαίου πρέπει να καλύπτει τα ακόλουθα κριτήρια.. (α) ένα μόνιμο πληθυσμό, (β) ένα ορισμένο έδαφος, (γ) μία κυβέρνηση, και (δ) τη δυνατότητα να διατηρεί σχέσεις με τα άλλα κράτη". Αυτό το τελευταίο κριτήριο παραπέμπει στην αναγνώριση της έννοιας της ανεξαρτησίας, που πρακτικά ουσιώθηκε στη διεθνή σκηνή με την διαδικασία της αποαποικιοποίησης που έλαβε χώρα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.¹⁴ Τα τρία πρώτα κριτήρια που έγιναν αποδεκτά και από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και γ'αυτό έθιμο, ανταποκρίνονται στη λεγόμενη "θεωρία των τριών στοιχείων". Παλαιά θεωρητική κατασκευή, η εγκυρότητα της επιβεβαιώθηκε πρόσφατα από την 1η Γνωμοδότηση της Επιτροπής Διαιτησίας της Συνδιάσκεψης για την Ειρήνη στη Γιουγκοσλαβία, που θυμίζει ότι "το Κράτος ορίζεται σαν μια συλλογικότητα η οποία αποτελείται από ένα έδαφος και ένα πληθυσμό που υπόκειται σε μία οργανωμένη πολιτική εξουσία".¹⁵ Η έννοια "κράτος" προσδιορίζεται από την απαρτίθιση των στοιχείων που συνθέτουν το υπαρκτό αντικείμενο (κυβέρνηση, έδαφος, πληθυσμός). Εκείνα τα οποία το θετικό διεθνές δίκαιο αποκαλεί "συστατικά στοιχεία" του κράτους δεν είναι παρά υπαρκτά αντικείμενα εντοπίσιμα το καθένα σαν τέτοιο μέσω μιας απλής εμπειρικής αντανάκλασής του στο επίπεδο της νομικής ανάλυσης. Όμως, μέσα από τη διαδικασία της απλής γλωσσικής παράθεσης δεδομένων αμέσως εντοπίσιμων, ουσιαστικά δεν εξετάζεται η πραγματική ουσία στην οποία αυτά ανήκουν. Ακολουθώντας μια τέτοια μέθοδο, ο "ορισμός" που παραθέσαμε - χρησιμοποιούμε τα εισαγωγικά γιατί πρόκειται περισσότερο για περιγραφή, παρά για ορισμό - προσκρούει πάνω στο ανίκητο γι' αυτόν εμπόδιο του προσδιορισμού του απλού στοιχείου. Διότι "το εμπειρικά υπαρκτό, όντας μοναδικό δεν μπορεί να ταυτιστεί με τίποτε άλλο, και όσο περισσότερο υπαρκτό είναι, τόσο λιγότερο εντοπίσιμο γίνεται, διότι δεν υπάρχει κάτι που να του είναι απολύτως όμοιο".¹⁶ Τα τρία ξεχωριστά στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του κράτους για το θετικό διεθνές δίκαιο δεν είναι παρά τρεις "προφανείς" πραγματικότητες, που πηγάζουν από την τμηματοποίηση του υπαρκτού γνωστικού αντικειμένου που η νομική γνώση ενδιαφέρεται να επεξεργαστεί. Αυτή η απλοποίηση της πραγματικότητας προσκρούει σε ένα διπλό αδιέξοδο: την κατ' αρχήν ανεπάρκεια να εντοπίσει τις προσδιοριστικές ιδιότητες του συγκεκριμένου γνωστικού αντικειμένου πίσω από το αφηρημένο ορισμό του,

και σ' ένα δεύτερο επίπεδο στην καθολική αδυναμία να αντιληφθεί τους λόγους και τους τρόπους μέσω των οποίων τα τρία αυτά ξεχωριστά στοιχεία διαρθρώνονται προκειμένου να αναδυθεί το κράτος σαν νομική οντότητα. Ας τα πάρουμε ένα προς ένα.

Ο πληθυσμός.

Είτε η έννοια του πληθυσμού παραπέμπει στο σύνολο των ομοεθνών, είτε σε αυτό των υπηκόων που κατοικούν το έδαφος ενός κράτους,¹⁷ ένας τέτοιος ορισμός αντιλαμβάνεται τον πληθυσμό σαν ένα απλό άθροισμα ανθρώπων, δηλαδή σαν μια ενότητα διαιρετή σε πολλά υπαρκτά αντικείμενα. Παρολαυτά, όπως αναφέρει και ο γάλλος διεθνολόγος C. CHAUMONT, " το άτομο μόνο του δεν υπάρχει. Οι άνθρωποι είναι ενσωματωμένοι σε κοινότητες: στην προφανή διαπίστωση ότι δεν υπάρχουν κοινότητες δίχως ανθρώπους, αντηχεί η διαπίστωση (ίσως λιγότερο εμφανής αλλά το ίδιο σίγουρη) ότι δεν υπάρχουν άτομα χωρίς συλλογικότητες"¹⁸. Έτσι λοιπόν, ακολουθώντας αυτή την αθροιστική αντίληψη για τον πληθυσμό, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι μέσα στα πλαίσια των παραδοσιακών θεωριών του διεθνούς δικαίου, η έννοια του λαού είναι τόσο αμφιλεγόμενη¹⁹. Το πέρασμα από την κατηγορία του πληθυσμού σε αυτή του λαού, από το οποίο πήγασε εξάλλου κάθε διεκδίκηση εθνικής απελευθέρωσης στον αιώνα μας, δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό από τον ορισμό που μόλις εκθέσαμε. Πιο απλά, το υπαρκτό στις μέρες μας ερώτημα γιατί και πώς ένας πληθυσμός γίνεται λαός και ζητά την ανεξαρτησία του για να γίνει κράτος, αποσιωπάται από την εθιμική οριοθέτηση του πληθυσμού στο διεθνές δίκαιο.

Ακόμη περισσότερο, η φορμαλιστική διατύπωση που αρκείται σε ένα πληθυσμό-άθροισμα, προσκρούει σε μία ακόμα μεγαλύτερη αδυναμία καθώς προϋποθέτει ότι τα άτομα που τον απαρτίζουν συνδέονται με το κράτος μέσω του νομικού δεσμού της ιθαγένειας, της υπηκοότητας ή της εθνικότητας. Για τις παραδοσιακές θεωρίες του διεθνούς δικαίου, κράτος υπάρχει από τη στιγμή που υπάρχουν υπήκοοι ή ομοεθνείς. Αλλά αυτοί οι τελευταίοι ορίζονται ως τέτοιοι μέσω του νομικού τους δεσμού με το κράτος, κάτι που προϋποθέτει πως το κράτος υφίσταται ήδη. Ασφαλώς πρόκειται για μία διατύπωση που αυτοαναιρείται από τους ίδιους τους όρους. Πώς μπορεί η εθνικότητα, η ιθαγένεια ή η υπηκοότητα να θεωρείται συστατικό στοιχείο του ορισμού του πληθυσμού και κατ' επέκταση του ορισμού του κράτους, από τη στιγμή που αυτό το τελευταίο ανήκει στα συστατικά στοιχεία του ίδιου του ορισμού του? Είναι προφανές πως βρισκόμαστε πάλι σ' ένα φαύλο κύκλο από τον οποίο ο ορισμός που εξετάζουμε δε μπορεί να δραπετεύσει.

Το έδαφος.

Την ίδια συλλογιστική μπορούμε να αναπτύξουμε για το δεύτερο συστατικό στοιχείο του κράτους, το έδαφος. Σύμφωνα με την κυρίαρχη θεωρία του εδάφους-τίτλου, το έδαφος είναι ο χώρος στον οποίο επεκτείνονται οι αρμοδιότητες του κράτους.²⁰ Σύμφωνα με τη σχεδόν αντίστροφη της, θεωρία του εδάφους-ορίου, το έδαφος αρκείται να στοιχειοθετεί τα φυσικά όρια της άσκησης της κρατικής δικαιοδοσίας. Οι δύο προσεγγίσεις, κατ' ένα τρόπο συμπληρωματικές, θεμελιώνονται από κοινού στην απλή παρατήρηση του υπαρκτού προφανούς δεδομένου: κράτος υπάρχει, όταν και μόνο όταν υπάρχει έδαφος. Ακολουθώντας την προηγούμενη κριτική μας, θέτουμε το ερώτημα: από τη στιγμή που ο νομικός ορισμός του εδάφους προϋποθέτει την ύπαρξη ενός κράτους, το οποίο εκεί ασκεί τη δικαιοδοσία του, πώς μπορεί αυτό το έδαφος να αποτελεί συστατικό στοιχείο του κράτους;

Θα μπορούσαμε να δεχθούμε την ορθότητα του προηγούμενου κριτηρίου μόνο στην περίπτωση που το λεγόμενο δόγμα της terra nullius²¹, που ανακαλύφθηκε και ευρέως

χρησιμοποιήθηκε από τον 15ο αιώνα και μετά προκειμένου να νομιμοποιήσει τις αποικιακές κτήσεις, ήταν ακόμη έγκυρο. Το δόγμα αυτό όμως εγκαταλείφθηκε, όπως ήταν λογικό άλλωστε, εφόσον οι ευρωπαίοι δεν άφησαν διαθέσιμη terra nullius, έτσι ώστε να θεωρήσουμε ότι το έδαφος μπορεί να προυπάρξει του κράτους.

Η κυβέρνηση.

Η κυβέρνηση είναι το τρίτο συστατικό στοιχείο του κράτους και, σαν έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτή της κυριαρχίας, παραπέμπει στο "αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα κάθε κράτους να διαλέγει το πολιτικό του σύστημα χωρίς καμία μορφή επέμβασης."²² Η "κυβέρνηση" που απαιτείται από το διεθνές δίκαιο είναι το σύνολο των οργάνων που έχει ανάγκη το κράτος προκειμένου να αντιπροσωπεύεται και να εκφράζει τη βούλησή του.²³ Επιπλέον αυτή η κυβέρνηση επιβάλλεται να είναι αποτελεσματική, με την έννοια που προϋποθέτει την ουσιαστική ικανότητα του κράτους να ασκήσει τις λειτουργίες του μέσα και έξω από το έδαφός του.

Ο ορισμός που παραθέσαμε παρουσιάζει την εξής εννοιολογική ανεπάρκεια: πώς το διεθνές δίκαιο έχει την αρμοδιότητα να αποφαινεται την ύπαρξη ή τη μη ύπαρξη μίας αποτελεσματικής κυβέρνησης, από τη στιγμή που η απρόσκοπτη λειτουργία αυτής της τελευταίας οριοθετείται από το ίδιο το διεθνές δίκαιο σαν το αναφαίρετο δικαίωμα της άσκησης της χωρίς την επέμβαση τρίτων κρατών ή της διεθνούς κοινότητας στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους.²⁴ Τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα όταν το διεθνές δίκαιο καταπιάνεται με τον εντοπισμό του όρου της αποτελεσματικότητας της κυβέρνησης. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό το κριτήριο θεωρείται εξακριβωμένο, καθώς εννοείται ότι κάθε κράτος ασκεί αποτελεσματικά την εξουσία του. Ακόμη όμως και σε αυτή την περίπτωση και η πράξη της πλασματικής εξακρίβωσης είναι αντίθετη στην αρχή της μη επέμβασης.

Τι γίνεται όμως στην περίπτωση που το διεθνές δίκαιο μέσω ενός διεθνούς οργανισμού για παράδειγμα πρέπει πραγματικά να αποφανθεί πάνω στην ύπαρξη ή όχι μίας εξουσίας; Δεδομένου ότι μια τέτοια εξακρίβωση στερείται αντικειμένου στην περίπτωση κατά την οποία μία κυβέρνηση υπάρχει, θεωρούμε πως αυτή η πράξη αποκτά κάποιο νόημα όταν η ύπαρξη της κυβέρνησης αμφισβητείται, ή ακόμη όταν αυτή δεν υπάρχει. "Είναι ακόμη περισσότερο εντυπωσιακό να διαπιστωθεί ότι αυτή η ίδια σεμνή επιφύλαξη ασκείται σε περιπτώσεις (κρατών) διαμελισμένων απ'ένα εμφύλιο πόλεμο."²⁵ Είναι επίσης πασιφανές ότι αυτό το κριτήριο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα σε περιπτώσεις όπου ένα κράτος χάνει την δική του κυβέρνηση όταν υφίσταται επίθεση από τρίτο κράτος. Είτε λοιπόν μιλάμε για εμφύλιο πόλεμο είτε για καθεστώς κατοχής, είναι αυτονόητο ότι κυβέρνηση δεν υπάρχει, τουλάχιστο όπως την νοεί το διεθνές δίκαιο. Και όμως η πρακτική της διεθνούς κοινότητας και στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις, δεν συνίσταται στο να αρνηθεί την ιδιότητα του κράτους στις χώρες που μας αφορούν. Και ορθώς βέβαια. Θα ήταν έξω από κάθε λογική δράσης της διεθνούς κοινότητας να θεωρηθεί ότι στερούνται την ιδιότητα του κράτους για το διεθνές δίκαιο το Κουβέιτ, η Ρουάντα, η Σομαλία, η Βοσνία - για να κρατήσουμε μόνο τα πιο πρόσφατα παραδείγματα - ακόμη και αν σε όλες αυτές τις περιπτώσεις είναι εμφανές ότι τα προσπαιτούμενα κριτήρια δεν πληρούνται.

Τελικά, αυτό που γίνεται ήδη παραδεκτό από τη κυρίαρχη θεωρία του διεθνούς δικαίου ως μια "διαστροφή της πρακτικής"²⁶, δεν σηματοδοτεί παρα μόνο την αδυναμία της ίδιας της μεθόδου²⁷.

Προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε τις εννοιολογικές καθώς και πρακτικές ανεπάρκειες και αντιφάσεις στις οποίες προσκρούει η "θεωρία των τριών στοιχείων" και συνολικότερα τα παραδοσιακά κριτήρια συγκρότησης του κράτους από το διεθνές δίκαιο. Είναι αλήθεια παρ'αυτά, ότι η έννοια του κράτους είναι ασύλληπτη για τη διεθνή έννομη τάξη χωρίς τη σωρευτική συνδρομή των τριών κριτηρίων. Όμως, η απλή γλωσσική παράθεση τους από τις παραδοσιακές θεωρίες του διεθνούς δικαίου δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να ανακατασκευάζει τα τρία ξεχωριστά εμπειρικά δεδομένα πάνω στη βάση της αυτονόμησης της δικής τους πραγματικότητας, ουσιαστικά αναπαράγοντάς τα ως τέτοια, έξω από κάθε επιστημονική επεξεργασία, στη σφαίρα της νομικής ανάλυσης.

Αλλά, όπως είπαμε και προηγουμένως, τα φαινόμενα απατούν. Ξεκινώντας από τέτοιες εννοιολογικές αφετηρίες, η θεωρία του διεθνούς δικαίου αδυνατεί να απαντήσει στο γιατί μία συλλογικότητα γίνεται τελικά κράτος, ακόμη και εάν δεν είναι κάτοχος ούτε ενός από τα τρία στοιχεία. Από την άλλη πλευρά, αποδεικνύεται επίσης ανεπαρκής να αντιληφθεί γιατί κάποιες άλλες συλλογικότητες, διαθέτοντας έδαφος, πληθυσμό και δική τους κυβέρνηση δεν σχηματίζουν κράτη στη διεθνή σκηνή. Σε δεύτερο στάδιο, αυτή η προσέγγιση αδυνατεί να καταλάβει γιατί το κράτος αποτελεί δημιουργό του διεθνούς δικαίου. Ακόμη περισσότερο δεν μπαίνει καν στην επεξεργασία αυτού του ερωτήματος. Αρκείται στην παράθεση ενός περιγραφικού αξιώματος, το οποίο πίσω από τον πρόδηλο χαρακτήρα των στοιχείων που το συνθέτουν, κρύβει το κεφαλαιώδες ζήτημα: τη γέννηση του κράτους και μέσω αυτού τη γέννηση του διεθνούς δικαίου.

*** Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)**